

DOUĂ NOTE DESPRE UN VECHI COPIST SĂLĂJEAN

ALEXANDRU MAREȘ

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Cuvinte-cheie: *Manuscrisul Marțian, popa Ionașco din Bălan, copist ucrainean, mântuirea tâlharului.*

Mots-clés: *Manuscrit Martian, prêtre Ionașco de Bălan, copiste ukrainien, rédemption du brigand.*

1. DATE NOI PENTRU IDENTIFICAREA UNUI COPIST: POPA IONAȘCO DIN BĂLAN

Manuscrisul 4746 din Biblioteca Universitară din Cluj. donație a căpitanului Iuliu Marțian din Năsăud, supranumit și *Manuscrisul Marțian*, este cunoscut specialiștilor datorită conținutului său variat și, totodată, atractiv, alternând texte religioase cu caracter omiletic și biografic cu texte aparținând domeniului cărților populare, unele cunoscute exclusiv prin intermediul acestui miscelaneu.

Potrivit ultimelor cercetări, manuscrisul a fost copiat în intervalul 1630–1650 de popa Ionașca din Bălan, jud. Sălaj¹. Numele, funcția și localitatea copistului ne-au parvenit prin două criptograme, alcătuite în cheia greacă: всеслава (f. 30^v) = Ionașc(a?) și, respectiv, $[\kappa] \text{всеслава} \text{суп} \text{жос}$ (f. 48^v) = [P]opa Ionașc(a?) ot Bălan². Două au fost problemele cu care ne-am confruntat în urma acestor decriptări. Prima dintre ele, notarea slovei α la finală, în criptografierea numelui copistului, nu are nicio justificare, căci α ar fi trebuit echivalat prin ω . În această situație, am considerat că nu ar fi exclus ca scribul să-l fi notat pe a în clar, în poziție finală, decriptarea fiind, prin urmare, *Ionașca*. Având totuși dubii în privința acestei lecțiuni, am reprodus numele obținut din decriptare sub forma *Ionașc(a)*³. A doua problemă a reprezentat-o identificarea județului căruia îi aparținea localitatea Bălan, trei fiind județele transilvănene în care existau sate cu acest nume: Harghita, Hunedoara și Sălaj. Ne-am oprit asupra localității Bălan din județul Sălaj, întemeindu-ne opțiunea, în primul rând, pe particularitățile lingvistice din miscelaneul copiat de popa Ionașca, iar, în al doilea rând, pe distanța relativ mică între această

¹ Vezi Alexandru Mareș, *Cărți populare de prevestire*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, [vol.] VIII, București, 2003, p. 150–156.

² *Ibidem*, p. 153.

³ *Ibidem*, nota 49 de la p. 153.

localitate sălăjeană şi oraşul Năsăud, unde a locuit Iuliu Marţian⁴. În consecinţă, ambele ipoteze avansate, privind numele copistului sub forma *Ionaşca* şi situarea localităţii Bălan în jud. Sălaj, erau, într-o oarecare măsură, marcate de o doză de incertitudine.

Iată însă că o informaţie necunoscută nouă în momentul dezlegării criptogramelor precitate vine să clarifice în mod definitiv atât numele real al copistului, cât şi judeţul căruia îi aparţine localitatea Bălan. Despre ce este vorba? În Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române se păstrează un *Triod-Penticostar* în limba slavonă din secolul al XVI-lea (ms. sl. 29)⁵, conţinând o însemnare, de asemenea în slavonă, cu următorul cuprins: † Ге а³ сиромѧхъ ниѣи и оубоѣ попа ѡнаѣко ѡ вѣланѣ кѣпиѧ сѧ гнига (sic!) ѡ калугера ефросиѣ за ѣ злаѣ съ вѣзанїемѣ. и вѣ тамо при поѣ слова вѣрѣ ѡ гѣлпѣж и зѣѣ его пашка ѡ прѣстѣиѣ и попа вѣга ѡ раѣказѣ⁶. „Adică eu, săracul, umil şi neputincios popa Ionaşco din Bălan, am cumpărat această carte de la călugărul Efrosin, pentru 5 zloţi, cu legătură. Şi a fost acolo la această înţelegere Burea din Gulpâia şi cumnatul său Paşca din Trăstia şi popa Blaga (?) din Raşcaz”.

Din însemnarea menţionată reiese că popa Ionaşco din Bălan a cumpărat la o dată neprecizată acest manuscris de la călugărul Efrosin pentru suma de 5 zloţi. Ne putem întreba, prin urmare, dacă cumpărătorul *Triodului-Penticostar*, pe care un alt adnotator îl înregistra în 1627 drept *Ceasloveţ*⁷, este una şi aceeaşi persoană cu popa Ionaşca din Bălan, copistul manuscrisului 4746? Răspunsul este afirmativ, chiar dacă, sub raportul scrierii, semiunciala întrebuiţată în *Manuscrisul Marţian* şi cursiva în care e reprodusă însemnarea slavonă nu par să sprijine aserţiunea noastră. Ambele specii de scriere aparţin popii Ionaşco, care, asemenea altor copişti din trecut, îşi însuşise deprinderea de a scrie atât cu litere cursive (scrisori, acte, însemnări), cât şi cu litere semiunciale (textele așa-zise literare). Uneori, copistul ajunge să amestece literele celor două sisteme distincte de scriere. Astfel, în scrierea semiuncială din *Manuscrisul Marţian* unele litere capătă, în suprascriere, formele corespondentelor lor din scrierea cursivă detectabilă în însemnarea slavonă a *Triodului-Penticostar*. Vezi, de exemplu, în însemnarea popii Ionaşco, formele pe care, în suprascriere, le deţin м, cu piciorul stâng deplasat lateral, şi х, cu capetele hastelor superioare arcuite (м^м, r. 4; х^хпиѧ, r.2), şi compară cu formele literelor corespunzătoare, în suprascriere, din manuscrisul 4746 (аа^м 20^г/5, а^м 24^г/1, 6, о^м 21^г/4; поѣме 19^г/4, 6–7). O grafie, са гнига (r.2) în loc de книга, sprijină, la rândul ei,

⁴ *Ibidem*, p. 153–156.

⁵ Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, Bucureşti, 1980, p. 169–170; cf. Anca Libidov, *Manuscrisele slavone din Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române. Studiu monografic şi antologie de texte*, Bucureşti, 2020, p. 78–81, care înregistrează manuscrisul respectiv drept *Octoih*, sub cota ms. sl. 31.

⁶ Însemnarea a fost reprodusă parţial de Elena Lința, *op. cit.*, p. 170, şi integral de Anca Libidov, *op. cit.*, p. 80. Ambele reproduceri sunt inexacte. Noi am reprodus însemnarea după fotocopia, executată după original, pe care a avut bunăvoinţa să ne-o procure domnul Eugen Pavel, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

⁷ Vezi reproducerea însemnării la Elena Lința, *op. cit.*, p. 170 şi la Anca Libidov, *op. cit.*, p. 80.

opinia că autorul acestei însemnări este și copistul textelor din *Manuscrisul Marțian*, în care, după cum se va vedea mai departe, anticipările grafice sunt numeroase. În plus, numele Ionașco, cu prefixul *-aško*⁸, indică originea ucraineană a copistului, pe care o confirmă o serie de particularități proprii slavonei de redacție răsăriteană din manuscrisul 4746 (vezi *infra*, p. 270–271).

Acum, când știm că numele real al copistului *Codicelui Marțian* a fost Ionașco, și nu Ionașca, putem afirma că apartenența satului Bălan la județul Sălaj, stabilită de noi cu argumente lingvistice și extralingvistice, se adevărește, căci, atât *Gulpâia*, cât și *Trăstia* (= actuala *Trestia*), localitățile din care provin martorii la cumpărarea *Triodului-Penticostar* (sau a *Ceaslovețului*, cum preciza adnotatorul) aparțin aceluiași județ⁹.

E de presupus că achiziționarea manuscrisului slavon de către popa Ionașco s-a produs curând după 1627, an când *Ceaslovețul* fusese scos de sub „zalog” de către același călugăr Efrosin, care plătitese garanția de 2 florinți. Popa Ionașco va fi cumpărat *Ceaslovețul* pentru a-i servi la efectuarea slujbelor în limba slavonă. În limba română, el va fi ținut, probabil, în biserică unele predici, de care dispunea, potrivit *Manuscrisului Marțian*, sub forma omiliilor și a vieților de sfinți¹⁰; nu este exclus să fi citit în biserică, cu titlul de predică, și unele apocrife religioase, precum *Legenda duminicii*, *Învățătura de vreamă de apoi* a prorocului Isaia etc¹¹.

Al. Rosetti îl socotea pe copistul nostru „un ecrivain peu instruit”¹², în timp ce Nicolae Drăganu considera că cele două adaosuri existente în textul *Decalogului* din *Manuscrisul Marțian* „ne arată lipsa de pregătire dogmatică (dogmele nu pot admite astfel de schimbări) și înclinațiile bogomilice ale copistului”¹³. Ambele opinii merită să fie discutate. Însemnarea popii Ionașco din *Triodul-Penticostar* slavon dovedește că acesta era un bun cunoscător al slavonei. Stă mărturie în această privință folosirea cuvântului *слаго* cu sensul „înțelege” și felul în care Ionașco, recurgând la un clișeu literar uzual în epoca veche, își subliniază starea de smerenie, încercată în momentul scrierii însemnării, prin apelul la trei termeni în bună parte sinonimici (*сиромашъ* „sărac”, *нищъ* „umil, sărac” și *оубогъ* „sărac, slab, neputincios”).

⁸ Vezi Al. Graur, în SCL, XVIII, 1966, nr. 3, p. 358.

⁹ Cf. și localitatea *Guruslău* (jud. Sălaj), amintită într-o altă însemnare de pe f. 102^r a aceluiași manuscris; vezi Anca Libidov, *op. cit.*, p. 80.

¹⁰ Ne referim la cinci omilii (pentru duminica Paștelui, f. 80^r, pentru a șaptea duminică după Paște, f. 86^r, pentru nașterea lui Hristos, f. 92^v, pentru Buna-Vestire, f. 100^v, și o *Învățătură dintr-a lui Zlataust*, f. 75^v) și la două scrieri hagiografice (despre Simion Stâlpnicul, f. 39^v, și, respectiv, despre Sfântul Gheorghe, f. 106^r).

¹¹ Pentru aceste texte, vezi Emanuela Timotin, *Legenda duminicii*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, [vol.] X, București, 2005, p. 53–55, 329–339, și Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 145–148, 150–151 etc.

¹² *Les catéchismes roumains du XVIe siècle*, în „Romania”, Tome XLVIII, 1922, nr. 191, p. 324.

¹³ *Catehisme luterane*, în „Dacoromaia”, Anul II, 1921–1922, p. 591.

¹⁶ I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XVI și XVII în legătură cu monumentele paleo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave*, București, 1964, p. 204.

În spațiul medieval românesc au circulat mai multe povestiri axate pe această temă. Una dintre ele este cea a călugărului cistercian Caesarius din Heisterbach (†1240), care în *Dialogus miraculorum*, culegere de povestiri în bună parte cu caracter miraculos și vizionar, ne relatează, printre altele, despre un tâlhar adus pe calea cea bună de un duhovnic²⁰. Din culegerea lui Caesarius povestirea a fost preluată de Agapie Landos în partea a III-a a *Mântuirii păcătoșilor*, tradusă în limba română în intervalul 1661–1664²¹ de Nicolae Spătarul (Milescu). În traducerea Spătarului, povestirea, care figurează sub *minunea 50*, surprinde încercarea unui vătaf de tâlhari din apropierea cetății Trento din Italia de a jefui un duhovnic. În urma discuțiilor purtate cu duhovnicul, tâlharul se pocăiește, iar, după moartea survenită prin decapitare, ajunge să fie înmormântat ca un mucenic²².

În partea a II-a a *Mântuirii păcătoșilor*, sub *minunea 55*, înregistrăm o altă poveste în care un oștean, devenit tâlhar, este recuperat pentru pocăință și îndreptare tot de către un duhovnic. Acest oștean, care tâlhărea împreună cu alții „aproape de o cale împărătească”, avea bunul obicei de a se ruga zilnic către fecioara Maria. Diavolul, travestit în servitorul oșteanului, voia să vadă dacă stăpânul său va uita în vreo zi să facă obișnuita rugăciune, situație în care urma să-l omoare și să-i ducă astfel sufletul „în muncă”. Duhovnicul îl demască pe diavol și-l îndepărtează, iar oșteanul, după ce-și mărturisește păcatele, se călugărește²³.

Tema mântuirii tâlharului cunoaște abordări diferite în alte patru povestiri existente în *Patericul* de la Percerska, tipărit la Kiev în 1661 și 1678, a cărui traducere în limba română a fost realizată de Alexandru Dascălul, supranumit Polonul, un ucrainean știutor de latină, polonă și română, care a activat în Moldova, la Brașov și la Râmnic. În prima dintre povestiri, tâlharii au vrut să fure avuția Mănăstirii Pecerska, dar încercările lor repetate au fost neutralizate în urma intervenției îngerilor, a ridicării bisericii în văzduh, încât nici cu săgeata nu putea fi ajunsă etc. Impresionați de cele văzute, tâlharii s-au retras la casele lor și au făgăduit să nu mai facă rău nimănui, iar vătaful lor împreună cu alți trei tovarăși se spovediră înaintea Sfântului Teodosie, egumenul mănăstirii²⁴. În celelalte trei povestiri din aceeași ediție kieveană, hoții, sfătuiți de diavol, se confruntă cu Sfântul Grigorie, starețul Mănăstirii Pecerska, căruia încearcă, prima dată, să-i fure „niște cărți de rugă și de citanie”²⁵, a doua oară, să-i ia poame din grădină²⁶, iar a treia oară, pur și simplu să-l înșele²⁷. Sfântul, care este și providet, adică prezicător,

²⁰ *Dialogus miraculorum*, ed. J. Strange, Colonia, 1851.

²¹ Vezi Liviu Onu, *Tradiția manuscrisă a unei sinteze europene la români în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Mântuirea păcătoșilor (Amartolon satiriu)*, București, 2002, p. 82.

²² BAR, ms. rom. 494, f. 245^v/1–246^r/4.

²³ *Ibidem*, f. 248^v/22–249^v/4.

²⁴ Bar, ms. rom. 2452, f. 169^v/15–172^v/4.

²⁵ *Ibidem*, f. 452^v/6–454^v/9.

²⁶ *Ibidem*, f. 454^v/10–457^v/2.

²⁷ *Ibidem*, f. 457^v/3–460^v/5.

le de joacă planurile și reușește, de fiecare dată, să-i determine să se pocăiască și să lucreze în folosul călugărilor de la acea mănăstire.

O scriere intitulată *Învățătură tâlharului*, semnalată în *Manuscrisul de la Cohalm*²⁸, dar al cărei conținut nu ne este cunoscut, ar putea, la rândul ei, să conțină o povestire croită pe aceeași temă, a mântuirii tâlharului.

Alte trei povestiri, asemănătoare sub raportul intrigii, privesc încercarea unui vâtaf de tâlhari de a jefui o mănăstire de călugărițe. Acestea sunt transcrise în *Păucenia de la Voievozi*, copiată la începutul secolului al XVII-lea de popa Vasilii din Țara Moldovei, în *Manuscrisul Marțian* și în *Patericul* tradus de Staico Grămăticul. După Florian Dudaș, legenda din *Manuscrisul Marțian* păstrează „o versiune aproape identică” cu cea existentă în *Păucenia de la Voievozi* sub titlul *Cuvânt despre Flavian, vâtaful lui Mihai*. Din păcate, în prezent nu se știe unde se află manuscrisul din urmă, fost în trecut în colecția lui Atanasie Popa. În traducerea grămăticului târgoviștean, conținutul povestirii este următorul:

În Antiohia se afla o mănăstire de călugărițe pe care 12 tâlhari împreună cu mai-marele lor hotărâseră să o prade. Vâtaful tâlharilor urma să îmbrace o rasă monahală și să se prezinte noaptea la poarta mănăstirii sub chipul unui călugăr, cerând adăpost până a doua zi dimineța. Odată pătruns în mănăstire, acesta trebuia să deschidă poarta pentru a permite celorlalți tâlhari să intre. Socotindu-l pe falsul călugăr un duhovnic sfânt, călugărițele se strânseseră în jurul lui, cerându-i să le binecuvânteze. Aduseră și un lighean cu apă și începură să spele picioarele tâlharului. Una dintre călugărițe îi duse unei colege bolnave din acea apă, cu care, îndată ce se spală, se și vindecă. Văzând minunea, călugărițele căzură la picioarele tâlharului, cerându-i „sfinte rugăciunile lui”, iar acesta le mărturisi că este un „om păcătos și mai-marele tâlharilor”. Le comunică, de asemenea, că în acea noapte urmau să sosească la mănăstire ceilalți tâlhari, asigurându-le, totodată, că nu vor trebui să se teamă. Spunându-le aceste lucruri, el scoase sabia ascunsă sub rasă și o aruncă la pământ. Călugărițele „țepeniră de frică” și petrecură restul nopții veghiind și rugându-se. Când sosiră tâlharii, vâtaful lor le spuse „toate ce i se-au întâmplat lui” și că din acel moment vrea să devină călugăr și să slujească lui Dumnezeu. La auzul acestor vorbe, tâlharii hotărâră să devină și ei călugări. Cel care a consemnat această poveste mărturisește că persoana care i-a relatat-o s-a jurat că respectivii călugări „mers-au în pustie și se-au nevoit de spăsenia lor”²⁹.

În povestirea din *Manuscrisul Marțian* decorul scenei epice este constituit, de asemenea, de o mănăstire de călugărițe. Situată pe o măgură din Egipt, mănăstirea „de muieri” s-a aflat în atenția unor tâlhari, care încercară într-o noapte, fără să reușească, să pătrundă în interiorul ei. Atunci Flavian, vâtaful tâlharilor, le ceru tovarășilor săi să-l îmbrace (moment în care textul se întrerupe), evident cu o rasă de călugăr. După o lacună de câteva pagini, textul continuă cu sosirea tâlharilor la mănăstire, unde cerură șefului lor să le deschidă poarta. Flavian le răspunse că, dacă

²⁸ Eufrosina Simionescu, *Monumente literare vechi. Codicele de la Cohalm*, Iași, 1925, p. 21.

²⁹ BAR, ms. rom. 1429, f. 57^v/12–60^r/2.

cu o seară în urmă a fost de partea lor, în prezent el aparţine turmei lui Dumnezeu. Apoi Flavian le dezvăluie călugăriţelor taina sa şi, scoţându-şi sabia, o aruncă înaintea lor. Călugăriţele o luară şi o dădură unui zlătar, cerându-i să o prefacă într-o cruce. Zlătarul făuri „o cinstită cruce” care dintr-acea zi făcu multe minuni, vindecând orbi şi alţi bolnavi. După trei ani petrecuţi în mănăstire, Flavian muri şi fu înmormântat de călugăriţe, care preamăriră pe Dumnezeu „că întoarce păcătoşii spre pocăianie”³⁰.

Din copia popii Ionaşco nu putem cunoaşte împrejurările care au dus la transformarea sufletească a tâlharului; în *Patericul* tradus de Staico Grămăticul episodul „spălării picioarelor” a determinat această schimbare radicală. De reţinut în povestirea din urmă, pe lângă cunoaşterea numelui purtat de tâlhar, motivul săbiei prefăcute în cruce; cf. prefacerea crucii în sabie într-o variantă a *Călătoriei mortului*³¹. Slavonismele *poldză* „folos” (93^r/11) şi *ciudeasă* „minune” (75^r/2–3), pe care le considerăm pătrunse foarte probabil prin intermediul izvodului, dovedesc că acesta fusese redactat în slavonă. Spre o încheiere asemănătoare ne poartă şi termenul *Cuvânt*, cu sensul „învăţătură” din titlul povestirii, traducere a sl. слово „cuvânt”, dar şi „învăţătură, predică, pildă”; cf. şi *Flavian* (derivat din lat. *Flavianus*), cunoscut sub această formă la bulgari, ruşi şi unguri³². Pentru identificarea originalului, cercetările vor trebui orientate, în primul rând, asupra patericelor slavone, care după cum s-a putut observa conţin diverse variante ale povestirii pe tema mântuirii tâlharului. Fără îndoială, readucerea în circuitul ştiinţific a *Păuceniei de la Voievozi* va permite completarea lacunei din versiunea popii Ionaşco şi, poate, obţinerea unor informaţii referitoare la sursa traducerii.

Câteva cuvinte se cuvin spuse despre aspectul limbii din această povestire.

În privinţa grafiei, întâlnim câteva exemple de asimilări grafice, unele prezente şi în alte texte din manuscris: *семтеци* (74^r/4–5), *венерж* (73^v/9; cf. *венерж* 45^v/7, *венерь* 37^r/4), *съ вини*^м (74^r/7; cf. *виницж* „veniră” 109^v/5). Înregistrăm, de asemenea, notaţii specifice acestui copist, precum redarea lui *ă* prin *е*: *кътре* (73^v/14; cf. *кътръ* 75^r/12); *шире* „dziseră” (74^r/14–15), *позе* „poldză” (73^r/12), *се* „să” (73^v/7) şi a lui *î* prin *и*: *си^мте^м* (74^v/5). O grafie *са н^м крѣдице* „nu creadeţi” (74^v/13), întâlnită şi în textul *Legendei duminicii* (*н^м крѣдице* 53^v/15–16), dovedeşte că popa Ionaşco dobândise anumite stereotipii grafice.

În fonetică sunt de consemnat câteva particularităţi: *e* final păstrat peste tot: *cruce* (74^v/13), *dăruiaşte* (74^r/16), *ferice* (74^r/15), *păcatele* (75^r/10), *scoase* (74^v/5–6),

³⁰ Biblioteca Universitară din Cluj-Napoca, ms. rom. 4946, f. 73^r/9–75^v/7.

³¹ Lazăr Şăineanu, *Basmelor române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice*. Ediţie îngrijită de Ruxandra Niculescu şi Ovidiu Bîrlea, Editura Minerva, 1978, p. 583.

³² Cristian Ionescu, *Mica enciclopedie onomastică*, Editura enciclopedică română, Bucureşti, 1975, p. 138.

etc., $n > m$: *semteți* (74^v/4–5), *simtem* (74^v/5), $n' (n + i) > i$: *ai* (75^v/9), africata *dz*: *astădzi* (74^v/10), *audziră* (74^v/13), *credzură* (74^v/1), *dzi* (75^v/2), *Dumnedzău* (74^v/11, 75^v/7) etc., africata *g*: *pregiur* (73^v/9–10), *s*, *dz* duri: *adusă* (74^v/17), *asară* (74^v/9), *Dumnedzău* (74^v/11, 75^v/7), *plânsă* (75^v/9), *h* păstrat: *vătah* (73^v/1), *vătahul* (73^v/13), *r* moale: *zlătariu* (74^v/10–11), *zlătariul* (74^v/14); cf. *tâlharul* (73^v/10–11).

Din domeniul morfologiei reținem particularități precum: forma veche *laturea* (73^v/2), *u*, forma atonă a pron. pers. *ea*: *vrea ei să u tâlhuiască* (73^v/7–8³³), *luo u zlatariul* (74^v/14; cf. *și o aruncă* 74^v/6–7, *și făcu o cinstită cruce* 74^v/15–16), forma de imperf. 3 pl. *deaderă* (74^v/10), prepoziția *pregiur* „împrejurul” (73^v/9–10), conjuncția *deaca* „dacă” (74^v/13).

Dintre particularitățile lexicale le menționăm pe următoarele: *ciudeasă* „minune” (75^v/2 – 3), *curăți* „a vindeca” (75^v/5), *pocaianie* „pocăință” (75^v/17–18), *poldză* „folos” (73^v/12), *pristăvi* „a muri” (75^v/11–12), *smântit* „care denotă lipsă de judecată; nehibzuit; greșit” (75^v/1–2), *stricat* „bolnav” (75^v/4–5), *șerb* „rob” (75^v/6), *tâlhui* „a tâlhări” (73^v/1, 8). Cuvântul *soția* (73^v/14, 74^v/6) prezintă în ambele citate sensul „tovarăși”.

O bună parte dintre aceste particularități care aparțin, în majoritatea lor graiurilor nordice ($n > m$ în *simtem*, n' în *ai*, *s*, *dz* duri, africaterile *dz* și *g*, forma pronominală *u*³⁴, prepoziția *pregiur*, conjuncția *deaca*, cuvinte ca *poldză*³⁵, *șerb*, *tâlhui*³⁶), se regăsesc și în alte texte ale miscelaneului³⁷. E totuși greu de stabilit dacă traducerea *Cuvântului de Flavian tâlharul* s-a realizat în nordul Moldovei sau, dimpotrivă, în nordul Transilvaniei; cf. un alt text din același miscelaneu (*Învățătură de vreame de apoi*) a cărui traducere provine probabil din Maramureș³⁸.

Reproducând, în continuare, în transcriere interpretativă versiunea din *Manuscrisul Marțian*, ținem să precizăm că grafiile neobișnuite, explicabile prin originea ucraineană a copistului, au fost menținute în măsura în care aveau acoperire în modul deosebit în care acesta rostea cuvintele românești.

³³ Vezi prezența acestei forme și în alte texte din manuscris : *u va piare* (35^v/6), *dezlegă de u legă* (41^v/15–16), *u dasvacu* (49^v/10–11), *u ascunde* (62^v/5), *și u dusără* (114^v/14), *să u podobască* (117^v/14–15).

³⁴ Pentru alte atestări provenind din sud-vestul Transilvaniei și sudul Bihorului, vezi articolul nostru *Trei scurte texte escatologice și două fonetisme rare*, în *De rebus Philologiae mirabilibus. In honorem Mihai Moraru*, volum îngrijit de Cristina-Ioana Dima, Alin-Mihai Gherman și Gabriel Mihăilescu, București, 2021, p. 123–124. La aceste atestări se adaugă și cele provenind din textele copiate de popa Florea din Dobricionești (jud. Bihor): *să u clătească, și u finu* etc. (*Legenda duminicii*, f. 220^v și 222^r; vezi Emanuela Timotin, *op. cit.*, p. 353 și nota 6, p. 355 și nota 39; cf. și p. 369 și nota 6), *și u blagoslovi și u frânsă și u dede apostolilor* (BAR, ms. rom. 1764, f. 62^v/7–9).

³⁵ Vezi DLR, s.v. *polză*.

³⁶ Vezi DLR, s.v. *tâlhui*.

³⁷ Vezi Alexandru Mareș, *Cărți populare de prevestire*, p. 154–155.

³⁸ *Ibidem*, p. 165–156, 180–182.

Cuvânt de F<l>avian tâlharul foarte¹
minunat şi de poldze

73^r

Era orecairele² un vătăh de tâlhari, de-l chema/ Flavian, de tâlhuia în laturea 73^v
Eghipetului. Şi era acolo o măgură înaltă şi era o mănăstire de muieri zidită sus. Şi
vrea ei se u tâlhuiască. Deci veniră³ noaptea⁴ pregiur mănăstire şi nu putură întra în
mănăstire. Şi dzise⁵ vătăhul către soţia sa: „Îmbracaţi-mă//rii⁶ şi grăiră: „Flaviane, 74^r
descuie nouo⁷”. El grăi lor: „Cine simteţi⁸ voi?” „Noi simtem soţia ta şi tu ne-ai
dzis să vinim după tine”. El dzise⁵ lor: „Asară am fost cu voi, astăzi m-au pus
Dumnedzău în turma sa”. Iară ei, deaca audziră cuvântul lui, dzisăre: „Ferice de
cela ce-l dăruiaşte Dumnedzău”. Şi atunce/ credzură călugăriţele. Dzise⁵ Flavian: 74^v
„Să nu-ş creadeţi⁹, voi u să vă arātu taina mea”. Şi scoase¹⁰ sabia şi o aruncă
înainte-le¹¹. Eale nu să temură, ce luară sabiia şi o deaderă la u<n> zlătariu şi
dzisără: „Frate, să ne feareci o cruce dintr-însa¹²”. Luo u zlătariul şi făcu o cinstită 75^r
cruce şi o adusă în mănăstire. Dentr-aceaea dzi multe ciudease făcea, că orbi-i
făcea de vedea, stricaţi-i curăţia. Deci petrecu şerbul¹³ lui Dumnedzău într-aceea
mănăstire trei ai, tot plânsă păcatele sale. Şi de-acie să pristăvi cu pace cătră
Dumnedzău. Şi-l îngropară şi măria pre Dumnezdău că întoarce¹⁴ păcătoşii spre
pocaianie şi priimeaste/ pre cei smântiţi. Vedeţi, fraţii mii, cum n-ară vrea Domnul 75^v
să perim nice <u>nul dintru noi. Amin.

DEUX NOTES CONCERNANT UN VIEUX COPISTE DU DISTRICT SĂLAJ

Résumé

Dans la première note, l'auteur apporte de nouvelles informations qui permettent d'établir exactement le nom du copiste (*Ionaşco*), son origine ukrainienne et, en même temps, la localité où a été écrit le *Manuscrit Marţian* (le village Bălan du district Sălaj).

Dans la deuxième note, l'auteur examine *Le mot de Flavian, le brigand*, un récit qui suit un thème assez connu dans la littérature roumaine ancienne : la rédemption du brigand.

¹ Scris: *форте*. ◇ ² Scris: *орекаре*. ◇ ³ Scris: *венерж*. ◇ ⁴ Scris: *нопта*. ◇ ⁵ Scris: *ши*; altă lecţiune posibilă: *dzisă*. ◇ ⁶ Probabil, finalul cuvântului *mănăstirii*, ale cărui prime trei silabe se aflau pe fila precedentă, pierdută între timp. ◇ ⁷ Scris: *нов*; altă lecţiune posibilă: *ноауо*. ◇ ⁸ Scris: *семтеци*. ◇ ⁹ Scris: *съ нъ крѣдице*. ◇ ¹⁰ Scris: *сѡсе*. ◇ ¹¹ Scris: *панинътеле*. ◇ ¹² Scris: *динтрѣсашъ*, ultimele două slove fiind barate cu linii orizontale. ◇ ¹³ Scris: *шерѣбъль*. ◇ ¹⁴ Scris: *пторче*.